

Får man säga *shit* på svenska?

Det finns en utbredd föreställning om att det språk är bäst där varje betydelse bara har ett uttryck och varje uttryck bara har en betydelse. En sådan enhetlighet skulle dock kräva politiska villkor av ett slag som de flesta inte skulle kunna acceptera, skriver Jan Anward i dagens Språket & vi.

Kassörskan, som hade råkat stämpla min uttagsblankett istället för min växlingsnota, svor. Om jag hade svurit i samma läge, så hade jag åkallat djävulen (fan, satan), hans anhang (djävlar) eller hans bostad (helvete). Möjligen hade jag sagt *skit*. Men kassörskan, som var i tjugofemårs-åldern, gjorde inget av detta. Hon sade *shit* och gick för att fråga postmästaren om råd.

Språket & vi

Shit är en nykomling i svenskan, ett lånord från engelskan, förstas. Mycket preliminära undersökningar som jag gjort tyder på att det framför allt används av personer under 35 år. Det verkar också vara på väg att tränga ut *skit* som uttryck för ilska och frustration. Personer mellan 25 och 35 år uppger att de skulle kunna använda båda orden i kassörskans situation, men personer under 25 år säger sig föredra *shit* i det läget.

Nykomling

Att *shit* är en nykomling i svenskan ser man också på att det inte verkar konkurrera med *skit* i andra sammanhang. *Skit* kan användas som tillmäle, som predikat, som subjekt och objekt och som förstärkande förled:

Din skit! (tillmäle)
Det är shit att inte snön kan ligga kvar. (predikat)
Den skiten bara gick sin väg. (subjekt)
Jag köper inte sån skit. (objekt)
Den är skitsnygg! (förstärkande förled)

men *shit* har inte (ännu) någon av dessa användningar, vad jag vet:

Din shit! (tillmäle)
Det är shit att inte snön kan ligga kvar. (predikat)
Den shiten bara gick sin väg. (subjekt)
Jag köper inte sån shit. (objekt)
Den är shitsnygg! (förstärkande förled)

Många som inte använder *shit* tycker inte om att ordet fått inträde i svenskan. Varför låna ett engelskt ord, när det finns ett svenskt ord som har samma betydelse och som är mer användbart? Dessutom är det inlänade ordet ett ord som svenskan redan har: *skit* och *shit* är ursprungligen samma ord. Båda kommer från den indo-europeiska roten *sk(h)it, som betyder avskilja, avsondra. (Som en kuriositet kan nämnas att sked och skida kommer från en besläktad rot, *sk(h)id, med betydelsen klyva. Skedar och (svärds)skidor gjordes ursprungligen av kluvna trästycken.)

Onda andar

Det är ett läge som är som gjort för ett besvärjande språkspel, ägnat att driva ut de onda andarna ur språksamfundet (se min förra Språket & vi, 13/10 1995). Det spel som är aktuellt här kan vi kalla Krusbär (efter Almqvists dikt i Om svenska rim: ... Vad bjuder oss uppriktigt Afrika? Vad visa kan Amerika? Vad Asien? vad allt Europa? Jag trotsar öppet allihopa./Men Skandinavien – det är allardar!/Blott Sverige svenska krusbär har.):

1. Välj ett ord! 2. Visa att ordet är en onödigt lånord, genom att kontrastera det mot ett inhemskt ord med samma be-

tydelse. Syftet med spelet är att få alla som använder lånordet att känna sig biliga och obildade, alternativt fisförnåma.

Vad gör man då om man hamnar i fel ände av detta spel? Enklart är att syna den förutsättning som det andra draget vilar på: motspelarens föreställning om nödvändigt och onödigt i språket.

Oftast betraktas ett lån som onödigt om det redan finns ett ord i språket som har ungefär samma kognitiva betydelse, det vill säga betecknar ungefär samma företeelse, som det inlänade ordet. *Shit* skulle alltså vara onödigt därför att *skit* finns.

En mera avancerad position är idén att ett lån är onödigt om det skulle kunna finnas ett svenskt ord med ungefär samma kognitiva betydelse. En tongivande förespråkare för den idén var Björn Collinder. I Svenska ordhjälp (1968) och Ordhandboken (1975) föreslog han, efter isländskt mönster, inhemska ersättningar för ett stort antal mer eller mindre etablerade lånord. Exempelvis föreslog han skrytfosterländskhet och rytfosterländskhet (!) som alternativ till chauvinism.

Social betydelse

Men ord har inte bara kognitiv betydelse, de har också en social betydelse. Ord markerar gruppstillhörighet och verksamhet. Därför kan inte ett ord som en grupp har lånat in, just för att markera sin egenart, bytas ut mot ett annat ord, med en annan social betydelse.

Shit är ett sådant ord. Det är en generationsmarkör, genom att det signalerar tillgång till en massmedial engelskspråkig ungdomskultur, som är främmande för de flesta äldre stötar. Därför är det nonsens att säga att det bondska och fyrkantiga *skit* skulle duga lika bra som uttryck för ilska och frustration.

I själva verket ger uppdykandet av ordet *shit* istället *skit* en delvis ny social betydelse. Tack vare det nya lånordet, så kan den som värnar om den traditionella

nationalstaten och det nationella kulturarvet numera förmedla ett stort stycke av denna politiska åskådning med ett enda välplacerat *skit*.

Ord – och särskilt då interjektioner som *skit* och *shit* – har också olika emotionell ton, vilket också gör att de inte är omedelbart utbytbara mot varandra. *Shit* på svenska (men inte på engelska!) är faktiskt en mildare svordom än *skit*, på grund av sitt främre sje-ljud och sitt korta i-ljud.

Det adekvata svaret på Krusbär är alltså: Du har en för begränsad uppfattning om vad ord kan göra. Det är bara den begränsade uppfattningen som gör att du kan tycka att ord är onödiga, eftersom den hindrar dig att uppfatta de nya betydelse som kan skapas med hjälp av dem.

Det finns en utbredd föreställning om att det språk är bäst där varje betydelse bara har ett uttryck och varje uttryck bara har en betydelse. En sådan enhetlighet skulle dock kräva politiska villkor av ett slag som de flesta inte skulle kunna acceptera (det är märkligt att så många demokratiskt sinnade människor börjar ropa på diktatur så fort det är fråga om språk). Men inte bara det, den skulle också, precis som paradiset, vara mördande tråkig, och framför allt: den skulle begränsa våra möjligheter att skapa ny betydelse.

I kampen mot meningslösheten i tillvaron behöver vi inte färre språkliga uttrycksmedel, utan fler. Vi behöver både lånorden och de nedärvda orden, ja till och med Collinders nyskapelser är en möjlig resurs. Även om inte rytfosterländskhet är något bra alternativ till chauvinism, så är det ju en förträfflig karaktäristik av vad olika extrema högergrupper ägnat sig åt.

JAN ANWARD
 jan@ling.su.se

Det är något oemotståndligt och upplyftande med tanken på en skånsk bondtös med jordnära humor och näsa för auktionsfynd som århundradets Brünhilde och Turandot, skriver Per-Olof Bolander i sin anmälan av Birgit Nilssons självbiografi.

Birgit Nilssons liv och karriär är ur dramaturgisk synvinkel problematiska på gränsen till det omöjliga. Det börjar lovande på skånska landsbygden våren 1918 när lantbrukare Nilssons dotter överröstar präst och orgel på do-pet.

Självbiografi

Birgit Nilsson
 La Nilsson
 Fischer & Co

När hon är fyra år får hon ett leksakspiano med en oktav och ditmålade svarta tangenter av drängen. Det övar hon så duktigt på att pappa snart spänner hästen för vagnen och fraktar hem en riktig orgel för 75 kronor.

Sångambitionerna uppstår tidigt. Birgit uppträder för släkt och gäster, sjunger i kyrkokörer och kommer in på Kungliga Musikhögskolan. Debut på Operan 1946 i Friskyttan, succé som Lady MacBeth året därpå.

God första akt

Det är en god första akt där lantbrukar-miljön och Birgits spirande sångarkar-

En spikrak karriär utan missöden

Birgit Nilsson.

riär står som kontraster men inte alls som absoluta motsatser. Musiken fanns i hemmet och i samhällsgemenskapen. Flickans talang gick inte obemärkt förbi utan fångades upp och uppmuntrades av körledare och sånglärare. Vägen till operan var inte därmed problemfri. Pappan ville att Birgit skulle sjunga, men ännu hellre ville han ha kvar sin flicka på gården. Som elev i Stockholm fick hon lära-

re som beskrivs som direkt skadliga för röstutvecklingen.

Några år efter det svenska genombrottet vidtar så en internationell karriär med debutframträdanden i Bayreuth, Wien, Milano och New York bland milstolparna. Det är här varje framställning som syftar till mer än att katalogisera en ända fram till slutet obruten serie publika framgångar och konstnärliga storverk löper stor risk att haverera. Det finns liksom ingen berättelse.

Anekdoter

Vad som däremot finns är ett stort antal anekdoter och färgstarka personligheter. De lyfts fram när nu Birgit Nilsson själv skildrar sitt liv. Det är kontroverser med dirigenter och direktörer om gager och tempi, missöden på och bakom scenen.

Väl så intressanta är ofta de inblickar man glimtvis får av de varierande krav på röstteknik och agerande olika operor ställer och hur Birgit Nilsson löste dessa problem.

Porträtten är av varierande skärpa, generellt sett bättre ju bitskare. Herbert von Karajans hör till de mest intressanta. Där blandas respekt och beundran för dirigenten med motvilja mot den egoistiske översittaren.

Mycket av materialet har grupperats geografiskt istället för kronologiskt. Bäst fungerar det i kapitlet om Bayreuth, från de första efterkrigsrens isolerade och primitiva förhållanden till wagneriansk storindustri. Däremot blir det svårare att få någon samlad bild av hur operavärlden utvecklades under de år då Birgit Nilsson var en av dess största stjärnor.

Det finns ett dåligt skäl (och inga goda) till varför man inte alltid tänker på Birgit Nilsson som den stora konstnär hon tvekslutan är. Det är att hon så flagrant bryter mot de vedertagna mönstren för hur stora konstnärer skall vara och verka. Oförstående kritik, helst livslånga umbäranden, åtminstone en rejäl kreativ kris med åtföljande pånyttfödelse och gärna en utdragen nedgångsperiod för att tillfredsställa sentimentala förfallromantiker. Ett stormigt privatliv med inslag av missbruk och galenskap är också att rekommendera.

Birgit Nilsson motsvarar den schablon-bilden så illa att det nästan verkar demonstrativt. Nära 40 år som sängerska, varav merparten i den absoluta världstoppen, och ett ännu längre och lyckligt äktenskap. Hon slutade i tid, utan att ens unna sig den avskedsföreställning som många divor ger gång på gång. Hon har dessutom varit misstänkt frånvarande när andra konstnärer samlats för att rädda världsfreden eller solidarisera sig med fashionabla revolutionärer. Det är något oemotståndligt och upplyftande med tanken på en skånsk bondtös med jordnära humor och näsa för auktionsfynd som århundradets Brünhilde och Turandot. Så kan det gå när konst och människor möts och ljuv musik uppstår.

PER-OLOF BOLANDER